

1. L'ALFABET

1.1. L'ALFABET VALENCIÀ

Se denomina *alfabet* o *abecedari* la sèrie convencionalment ordenada de lletres utilitzades per a representar gràficament una llengua. El seu us se descriu en apartats posteriors de la gramàtica. En valencià l'alfabet consta de les següents vintissis lletres, també denominades grafemes:

LLETRA		NOM DE LA LLETRA
MAYÚSCULA	Minúscula	
A	a	<i>a</i>
B	b	<i>be</i> o <i>be alta</i>
C	c	<i>ce</i>
D	d	<i>de</i>
E	e	<i>e</i>
F	f	<i>ef</i> (<i>efe</i>)
G	g	<i>ge</i>
H	h	<i>hac</i> ¹
I	i	<i>i</i>
J	j	<i>jota</i>
K	k	<i>ka</i>
L	l	<i>el</i> (<i>ele</i>)
M	m	<i>em</i> (<i>eme</i>)
N	n	<i>en</i> (<i>ene</i>)
O	o	<i>o</i>
P	p	<i>pe</i>
Q	q	<i>cu</i>
R	r	<i>er</i> (<i>erre</i>)
S	s	<i>es</i> (<i>esse</i>)
T	t	<i>te</i>
U	u	<i>u</i>
V	v	<i>ve</i> o <i>ve baixa</i>
W	w	<i>ve doble</i>

¹ És el nom que li donen gramàtics com Carles Ros o José Mariano Ortiz. En *L'Espill* Jaume Roig fa rimar el nom de la lletra en "flac": *Si'l pòls te flach, han lo per "h"*. Donem preferència, per tant, al nom "hac" sobre el castellanisme "haig", encara que este nom és també acceptable en registres manco formals.

X	x	<i>eix</i> o <i>xe</i> ²
Y	y	<i>i grega</i>
Z	z	<i>zeta</i>

Recomanem els noms *ef*, *el*, *em*, *en*, *er* i *es* per a les lletres respectives *f*, *l*, *m*, *n*, *r* i *s* perquè, además de representar els noms llatins originaris dels grafemes, són els propis de la tradició ortogràfica valenciana, segons fa patent, per exemple, l'obra llingüística de Carles Ros. Les formes *efe*, *ele*, *eme*, *ene*, *erre* i *esse* són castellanismes naixcuts de l'adaptació de les formes llatines a la fonètica del castellà.

Totament inadmissibles són els noms *efa*, *ela*, *ema*, *ena*, *erra* i *essa* divulgats per la normativa catalana, puix resulten de l'adaptació dels noms castellanisats a la pronunciació del català oriental; és dir, són una catalanisació d'una castellanisació.

1.2 ELS DÍGRAFS

Además de les lletres, que són els signes gràfics simples que conformen l'alfabet, el valencià utilisa també diversos dígrafs, és dir, combinacions de dos lletres que representen un únic sò. El seu us se descriu en el capítol 4 de la Gramàtica. Tenim els deu dígrafs valencians següents:

DÍGRAF	NOM
ch	<i>che</i> o <i>ce hac</i>
gu	<i>ge u</i>
ig	<i>i ge</i>
ll	<i>ell (elle)</i> o <i>doble el</i>
ny	<i>eny (enye)</i> o <i>en i grega</i>
qu	<i>cu u</i>
rr	<i>doble er (doble erre)</i>
ss	<i>doble es (doble esse)</i>
ts ³	<i>te es</i>
tz	<i>te zeta</i>

² És admissible també la forma d'orige castellà *equis* perquè goja de vitalitat en la llengua actual, encara que són més recomanables en registres formals les formes genuïnes *eix* o *xe*.

³ Existix certa controvèrsia respecte a si els dígrafs *ts* i *tz* representen uns veritables dígrafs; de fet, la normativa els considera heterosil·làbics a l'hora d'efectuar la separació sil·làbica.

Puix que la *ch*, *ll* i *ny* no són lletres sino dígrafs, no tenen entrada separada com a lletra en els diccionaris valencians, com tampoc la tenen els restants dígrafs; és menester, per tant, d'acort en la convenció internacional, buscar les paraules començades per *ch*, *ll* o *ny* dins de les lletres *c*, *l* i *n*, respectivament.

Tenint en conte el seu us consolidat entre els parlants, acceptem el nom *che* per al dígraf <ch> encara que, com no es tracta d'una lletra, estrictament parlant no li correspon cap nom i podem referir-nos ad ell com a *ce hac*. Per la mateixa raó són correctes els noms *ell* (*elle*) i *eny* (*enye*) per als dígrafs respectius <ll>, <ny>, arplegats per alguns gramàtics valencians, junt als respectius noms *doble el* i *en i grega*.

1.3 VARIANTS DE LES LLETRES

LLETRA MODIFICADA	NOM
ç	cedeta

La grafia *cedeta* és una variant de la lletra *c*, modificada per un signe diacrític. Per tant, l'ordenació en el diccionari d'una paraula escrita en *cedeta* és exactament la mateixa que si portara la *c*. Tal com la posició d'una paraula en el diccionari no es veu alterada pel fet de que porte o no porte signes diacrítics com l'accent o la dièresis, tampoc canvia pel fet de que la *c* aparega o no trencada en el seu traç inferior. També se coneix en el nom de *ce trencada*

1.4 CORRESPONDÈNCIA ENTRE GRAFIA I SÒ

1.4.1. Introducció

El *fonema* és l'unitat distintiva mínima que sense tindre significació pròpia nos permet diferenciar dos significats: dos paraules distintes.

D'esta manera, el significat diferent de *boca* i *poca* se basa en que els fonemes /b/ i /p/, encara que compartixen algunes característiques (els dos són bilabials i oclusius), ne tenen una de diferent: /b/ és *sonor* i /p/ és *sort*. Per això són, en llengua valenciana, dos fonemes, perque permeten distinguir les significacions d'eixes dos paraules.

Per una atra banda, el *sò* és la realisació física d'un fonema. És lo que pronuncia realment un parlant quan té l'intenció d'emetre un fonema. La producció d'un *sò* està sempre en funció dels atres sons que l'acompanyen en la cadena fònica. Açò fa que un mateix fonema tinga diverses manifestacions contextuals que no són distintives a nivel llingüístic, i que no tenen reflex a nivell ortogràfic. Cadascuna d'elles rep el nom de *alòfon*.

Al contrari que l'inventari fonològic, que és tancat per a cada llengua (o com a mínim per a cada estàndart llingüístic), els sons són molt més numerosos, perque depenen del context en que apareixen, l'extracció social o procedència dialectal de la persona que els pronuncia, la situació de major o menor formalitat en que es pronuncien, etc.

Per a transcriure els fonemes d'una manera homogènea, s'utilisen diversos sistemes, dels quals el més estés és l'Alfabet Fonètic Internacional (AFI, o IPA en anglés), que és el que utilisarem en esta obra.

La *lletra* o *grafia* és la representació gràfica del fonema. La majoria dels sistemes ortogràfics, que són una convenció social de tota la comunitat de parlants entre la tradició i l'evolució idiomàtica, no són estrictament fonètics, de manera que a un fonema li poden correspondre una o varies grafies (per eixemple, *c*, *k*, *q*, per al fonema [k]), una grafia pot representar més d'un fonema (per eixemple, *c* pot representar el fonema [k] o el fonema [s]), i per últim una grafia pot no representar ningun fonema (la *h*, que és muda, o la *d* intervocàlica en la terminació *-ada*).

L'ortografia és la part de la gramàtica que s'ocupa de les lletres i de les normes que regulen el seu us per a transcriure per escrit la llengua oral. Esta convenció social, variable en el temps, fon durant sigles un consens tàcit entre els erudits. No obstant, en dates més recents, les necessitats pròpies de nous actes comunicatius, i l'extensió de l'alfabetisació en la població, han determinat que existisca al respecte un consens més estricte i estable, a través dels òrguens acadèmics que en cada llengua se consideren la referència en matèria normativa, una volta alcançat el consens social en quant al model normatiu a seguir.

Definit l'estàndart valencià —a partir de les realisacions pròpies i més genuïnes del valencià general— com la modalitat més adequada per als usos generals de l'idioma a nivell administratiu, acadèmic o en els mijos de comunicació, s'obté la correspondència entre grafies i sons que es descriu en els següents apartats.

1.4.2. El vocalisme

Una vocal és un fonema que s'articula només en la vibració de les cordes vocals, al contrari que les consonants, en les quals hi ha una obstrucció en algun punt de l'aparat fonador (faringe, cavitat bucal o cavitat nassal).

El sistema vocàlic està compost en valencià per set vocals:

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[a]	<a>, <à>	<i>pallola, alfàbega, gerra</i>	Anterior obert
[ɛ]	<e>, <è>	<i>melsa, sèt</i>	Anterior semiobert
[e]	<e>, <é>	<i>cresta, València, atre, café</i>	Anterior semitancat
[i] ⁴	<i>, <í>, <ï>	<i>iglésia, juí, aïna, lleixa, boirós</i>	Anterior tancat
[ɔ]	<o>, <ò>	<i>parot, açò</i>	Posterior semiobert
[o]	<o>, <ó>	<i>llomello, albelló</i>	Posterior semitancat
[u]	<u>, <ú>, <ü>	<i>unflar, brúfol, ataiüt, llauger, feudal</i>	Posterior tancat

1.4.3. El consonantisme

La classificació de les consonants se fa en tres nivells:

- Per la zona d'articulació: bilabials, labiodentals, dentals, alveolars, postalveolars, palatals i velars.
- Pel modo d'articulació: oclusives, fricatives, africades, laterals, aproximants, vibrants (simples i múltiples) i nassals.
- Per la vibració de les cordes vocals: sordes si existix vibració, i sonores si no existix.

D'esta manera, l'inventari de fonemes consonàntics de la llengua valenciana és el següent (s'indiquen entre paréntesis els alòfons o variants contextuals, sense valor distintiu)⁵:

⁴ Els fonemes vocàlics [i] i [u] se convertixen en "semivocals" quan formen part d'un diftong decreixent (*lleixa, boirós, llauger, feudal*). Estos casos se transcriuen fonèticament en un diacrític: [i̯], [u̯]. Veja's l'apartat L'agrupació silàbica.

⁵ S'inclouen en el quadro els fonemes en valor distintiu del valencià general i estàndart, i els alòfons més usuals. No s'inclouen fonemes d'us molt esporàdic, com la fricativa glotal sorda [h] que només s'utilisa en certes interjeccions (*ehem, ha*) o estrangerismes (*hegelià, hall*), ni la dental [θ] o la velar [x] que només poden aparéixer en castellanismes i algun estrangerisme.

Zona d'articulació	LABIAL				CORONAL						DORSAL			
	Bilabial		Labiodental		Dental		Alveolar		Postalveolar		Palatal		Velar	
Modo d'articulació	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor
Oclusiu	p	b			t	d							k	g
Fricatiu		(β)	f	v		(ð)	s	z	ʃ	ʒ		j		(ɣ)
Africat							ts	dz	tʃ	dʒ				
Lateral								l				ʎ		
Aproximant												(j)		w
Vibrant simple								r						
Vibrant múltiple								r						
Nassal		m		(m)				n				ɲ		(ŋ)

D'acort en l'inventari anterior, tenim el següent quadro d'equivalències entre fonemes i grafemes per a la llengua valenciana:

Símbol fonètic	Correspondència ortogràfica	Eixemples	Classificació fonològica
[b] ⁶	<b>	<i>broma, comboyar</i>	Bilabial oclusiu sonor
[d] ⁷	<d>	<i>dumenge, supondre</i>	Dental oclusiu sonor
[f]	<f>	<i>faena, flexibilitar, embaf</i>	Labiodental fricatiu sort
[g] ⁸	<g> <gu>	<i>garaig, regne, jangla</i> <i>guitarro</i>	Velar oclusiu sonor
[j] ⁹	<y>	<i>ya, boya, tramoyiste, peryòdic</i>	Palatal fricatiu sonor
[k] ¹⁰	<c> <q> <qu> <k> <ch>	<i>cult, alacrà, vehícul, dacsà, aladroc, llarc</i> <i>quadro</i> <i>quixal</i> <i>kayak</i> <i>Albuixech, Doménech</i>	Velar oclusiu sort
[l]	<l>	<i>litro, melic, alçar, llépol</i>	Alveolar lateral sonor
[ʎ]	<ll>	<i>llavar, rella, rastoll</i>	Palatal lateral sonor

⁶ En alguns casos, el fonema [b] presenta l'alòfon [β], bilabial fricatiu sonor, i en ocasions s'ensordix en [p]. Vore el punt 4.1.

⁷ En alguns casos, el fonema [d] presenta l'alòfon [ð], fricatiu dental sonor, i en ocasions s'ensordix en [t]. Igualment, s'emmudix en certes posicions intervocàliques. Vore el punt 4.3.

⁸ En alguns casos, el fonema [g] presenta l'alòfon [ɣ], fricatiu velar sonor, que en pronunciacions relaxades pot arribar a elidir-se en algun cas. Vore el punt 4.4.

⁹ En alguns casos, el fonema [j] presenta un alòfon aproximant, [j]. Vore el punt 4.10.

¹⁰ El fonema [k] se sonorisa en ocasions en [g]. Vore el punt 4.4.

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[m] ¹¹	<m>	<i>misto, palometa, llegítim, colombaire</i>	Bilabial nasal sonor
[n] ¹²	<n>	<i>navaixa, tana, pronte, roïn</i>	Alveolar nasal sonor
[ɲ]	<ny>	<i>nyespla, companyó, enguany</i>	Palatal nasal sonor
[p] ¹³	<p>	<i>perea, sépia, aljup, sèptim</i>	Bilabial oclusiu sort
[r] ¹⁴	<r>	<i>orange, sargent, defendre, eixir</i>	Alveolar vibrant simple sonor
[r]	<r>	<i>rabosa, enrefilar</i>	Alveolar vibrant múltiple sonor
	<rr>	<i>arruixar</i>	
[z] ¹⁵	<z>	<i>zebra, almorzar, onze, bizantí</i>	Fricatiu alveolar sonor
	<s>	<i>fesol, organitzar, desdir-se</i>	
[s]	<s>	<i>servici, ensenyança, redòs, antesala, polisèmic</i>	Fricatiu alveolar sort
	<ss>	<i>dèssset, passeres</i>	
	<c>	<i>cego</i>	
	<ç>	<i>postica, abraç</i>	
[t] ¹⁶	<t>	<i>tindre, femater, huit, alluntar, fret, sant, alt</i>	Dental oclusiu sort
[dʒ] ¹⁷	<j>	<i>joguet, mijos, ensajar, enjorn</i>	Postalveolar ¹⁸ africacat sonor
	<g>	<i>giner, albargina, solage</i>	
[ts]	<ts>	<i>potser, assunts</i>	Alveolar africacat sort
[tʃ]	<ch>	<i>charrar, pancha, mocho, despachos, naucher</i>	Postalveolar africacat sort
	<g>	<i>bolig, Tírig</i>	
	<ig>	<i>escabeig, Elig</i>	

¹¹ En alguns casos, el fonema [m] presenta l'alòfon [m̠], labiodental nasal sonor. Vore el punt 4.13.

¹² En alguns casos, el fonema [n] presenta l'alòfon [ŋ], velar nasal sonor, i en uns atres, l'alòfon [m̠], labiodental nasal sonor. Vore el punt 4.13.

¹³ El fonema [p], se sonorisa en ocasions en [b]. Vore el punt 4.1.

¹⁴ En posició final de paraula, el fonema [r] s'elidix dialectalment en alguns llocs. Vore el punt 4.15.

¹⁵ En valencià central se produïx un ensordiment del fonema [z], confontent-se en [s]. Vore els punts 4.5 i 4.6.

¹⁶ En alguns casos, el fonema [t] se sonorisa en [d]. Vore el punt 4.3.

¹⁷ En valencià central se produïx un ensordiment d'este fonema, confontent-se en [tʃ]. Per una atra banda, en el valencià més septentrional és comú que el fonema africacat [dʒ] siga generalment pronunciat fricatiu [ʒ]. En certes situacions, el fonema [dʒ] tendix a desafricar-se i a presentar com a alòfons els fricacatius [ʒ] o [ʃ]. Vore els punts 4.7 i 4.8.

¹⁸ Els fonemes [tʃ], [dʒ] i [ʃ] són descrits per alguns tractadistes com a "palatals" o "prepalatals" en lloc de "postalveolars", si be en esta obra seguim la nomenclatura més estesa internacionalment.

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[dʒ]	<tz>	<i>dotze</i>	Postalveolar africacat sonor
[v] ¹⁹	<v>	<i>viudo, prevore, descanviar</i>	Labiodental fricaciu sonor
	<w>	<i>wàter</i>	
[w]	<u>, <ü>	<i>aigüera, quatre, hui, meues</i>	Velar aproximant sonor
	<w>	<i>western</i>	
[ʃ]	<x>	<i>Xàtiva, xilòfec, eixèrcit, partix, oix.</i>	Postalveolar fricaciu sort

¹⁹ En valencià central i parcialment en el septentrional, el fonema [v] es confon en el bilabial [b].